

AMILA KASUMOVIĆ

Ritam doseljavanja i socijalna struktura doseljenika u Bosni i Hercegovini prema radovima prof. dr. Iljasa Hadžibegovića

U XX stoljeću se, osobito nakon Prvog svjetskog rata, radilo na afirmaciji i razvoju ekonomske i socijalne historije. Tome su veliki doprinos dale generacije historičara stasale oko časopisa *Analisi*, koji su predmet istraživanja prenijeli s elite na šire društvene slojeve. Pri tome, kvalitet izvora nije bio toliko značajan, koliko kvalitet postavljenog istraživačkog pitanja. Poseban doprinos analista, iako su razlike među generacijama evidentne, bio je u iznalaženju i razvijanju novih znanstvenih metoda istraživačkog rada, što je za posljedicu imalo "otkrivanje" novih-starih historijskih izvora kao što su popisi stanovništva, registri rođenih, umrlih, vjenčanih itd. Serijalni pristup prošlosti postaje paradigma istraživačkog rada, a kvantifikacija nezaobilazan metod. Ovaj metod će 50-ih godina XX stoljeća naći primjenu i u historijskoj demografiji. Budući da se 70-ih javila kritika kvantitativne metode, historijska demografija se počela više povezivati s antropologijom. Interdisciplinarni pristup predmetu istraživanja postaje sam po sebi razumljiv. Nakon Drugog svjetskog rata se više ne može govoriti o metodološkim preokupacijama na jednom općem nivou, uglavnom zbog toga što je praksa historičara postala isuviše raznovrsna da bi se mogla svesti na jednaka, uvijek i svugdje važeća načela.

Prof. dr. Ilija Hadžibegović je, u nastojanjima da izvrši analizu i rekonstrukciju određenih društvenih struktura u prošlosti, gazio stazama gorespomenutih traganja historijske znanosti. Uvidom u autorovu bibliografiju postajemo svjesni činjenice da su u fokusu njegova interesovanja problemi iz socijalne i ekonomske historije, te iz historijske demografije. Obzirom na predmet našeg vlastitog historijskog traganja, učinilo nam se interesantnim obraditi pitanje stranaca u njegovim radovima. Pri tome je važno istaći da je profesor Hadžibegović imao različite pristupe ovom problemu: od toga da je razmatrao pitanje nacionalnih manjina u Bosni i Hercegovini austrougarskog perioda na jednom više sintetskom nivou ("Nacionalne manjine u Bosni i Hercegovini za vrijeme austrougarske vladavine 1878-1918 godine"), preko analiza konfesionalne, etničke i nacionalne strukture u pojedinim gradovima i kotarima (npr. Jajce, i Tuzla) do studija koje su tretirale problem jedne određene grupe stranaca koja je bila prisutna na tlu Bosne i Hercegovine u spomenutom periodu

(interesantni su nam bili sljedeći radovi: "Italijanski radnici u Bosni i Hercegovini od austro-ugarske okupacije 1878. godine do Prvog svjetskog rata", "Idea o naseljavanju ruskih ratnih zarobljenika njemačke nacionalnosti u istočnoj Bosni krajem 1915. i početkom 1916. godine", "Socijalna struktura Slovenaca u Bosni i Hercegovini od sredine XIX stoljeća do 1991. godine").

Nas su prvenstveno interesirali izvori kojima se autor koristio u svojim radovima. Uglavnom su detaljno analizirani popisi stanovništva, najvećim dijelom oni urađeni u vrijeme austrugarske vladavine iz 1879, 1885, 1895. i 1910. godine, ali, ukoliko je to zahtijevala zadata tema, i popisi međuratnog perioda (1921. i 1931), kao i oni nakon Drugog svjetskog rata (1948, 1953, 1961, 1981 i 1991). Pored popisa, korišteni su i drugi zvanični objavljeni izvori poput registara trgovačkih firmi, izvještaja o upravi Bosnom i Hercegovinom, te pojedini elaborati vezani za ekonomski razvoj zemlje. Priroda korištenih izvora je značajno utjecala na rezultate do kojih je autor došao. Naime, obično je riječ o različitim statističkim podacima, koji istraživaču ostavljaju vrlo uzak prostor manevrisanja, odnosno zaključivanja. Može se govoriti o broju doseljenika, njihovoj disperziji u zemlji i maternjem jeziku, odnosno, s kojeg su područja potjecali, ali mnoga druga pitanja ostaju bez adekvatnog odgovora. Problem je predstavljala i neujednačenost podataka koji se, konkretno, mogu naći u popisima iz austrougarskog perioda, budući da je svaki popis rađen prema drugačijoj metodologiji, te je podatke u njima teško komparirati. Pri obradi statističkih podataka znatno dužeg perioda problem predstavlja i diskontinuitet ili veće pauze u popisivanju stanovništva. Autor je ovih problema bio svjestan i često ih je podcrtavao. Nije koristio jednoobrazan metodološki pristup u istraživanju stranih doseljenika. Predmet njegova interesovanja su bili i sezonski radnici, koji se, prema Fairchildovoj definiciji imigracije, ne mogu nazvati imigrantima, preko kategorija koje se nešto trajnije zadržavaju u Bosni i Hercegovini (posebno je to slučaj sa Slovencima), do mogućih doseljenika čijim su se potencijalnim naseljavanjem u Bosni i Hercegovini bavili zvanični organi uprave.

Italijanski radnici su na području Bosne bili prisutni od 70-ih godina XIX stoljeća. Poslije okupacije su oni upošljavani kao građevinari i u proizvodnji drvenog uglja (npr. 1880. je u Bosni bilo 1500 italijanskih radnika koji su tražili posao). Broj italijanskih ugljenara se smanjio nakon 1902. godine, a Sabor je 1910. izvršio pritisak na Zemaljsku vladu da se ubuduće, prilikom upošljavanja radnika u poduzećima, prednost daje domaćim snagama. Autor ostavlja otvorena pitanja porijekla i načina na koji su ovi radnici dospijevali u Bosnu, da li je dolazak bio organiziran, kakav je bio njihov utjecaj na dešavanja u zemlji i slično.

Slučaj slovenačke manjine je nešto drugačiji. Radilo se o vrlo heterogenoj grupi useljenika koja je imala širok spektar zanimanja, a samim tim i interesovanja. Pored sezonskih radnika i vojnika, možemo govoriti i o imigrantima u pravom smislu

riječi, a koji su bili predstavljeni u širokoj paleti zanimanja kao što su: činovnici, učitelji, poduzetnici itd. Naseljavali su se većinom u gradovima poput Sarajeva, Banja Luke, Tuzle, Zenice i Mostara. Nakon završetka Prvog svjetskog rata, njihovo prisustvo u Bosni i Hercegovini je bilo neminovno, budući da je u svim sektorima državne uprave ostajalo upražnjenih mjesta koja domaći ljudi nisu mogli popuniti (npr. prema popisu iz 1921. ih je u Sarajevu bilo 1333). Poslije Drugog svjetskog rata najveći broj Slovenaca zabilježen je 1953, jer je ovaj period, prema objašnjenju autora, predstavljao početak drugog petogodišnjeg plana i industrijalizacije u koje su se Slovenci uklapali svojim kvalifikacionim i obrazovnim strukturama. Svaki naredni popis je bilježio opadanje ukupnog broja Slovenaca u Bosni i Hercegovini, ali i poboljšanje na polju njihove kvalifikacijske i obrazovne strukture.

Rad koji tretira pitanje plana naseljavanja ruskih zarobljenika njemačke nacionalnosti u istočnoj Bosni na prijelomu 1915. i 1916. godine predstavlja odstupanje u pogledu korištene izvorne podloge. Opsežan statistički materijal zamijenjen je dopisima razmijenjenim između Ministarstva rata i Zajedničkog ministarstva finansija. Ovakva građa pruža istraživačima nešto sigurniju osnovicu za zaključivanje, ali je strogi kritički pristup i dalje potreban. Većina sadrži elaborate koji precizno i detaljno analiziraju datu problematiku. Ideja o naseljavanju spomenute skupine je potekla od kapetana Aurela Sprunga koji je 1915. služio u logoru ruskih ratnih zarobljenika u Vizelburgu. Tamo je bilo i 200 seljaka njemačke nacionalnosti, za koje je istaknuto da su u Rusiji imali ulogu tzv. "Musterbauer", da su bili marljivi i privrženi njemačkom jeziku i tradiciji. Time je objašnjeno zašto bi baš ova grupa trebala biti naseljena u Bosni. Osim toga, dat je i odgovor zašto bi istočna Bosna trebala postati mjestom njihova novog prebivališta: ovaj kraj je gotovo ostao bez ljudi; srpski kmetovi su napustili zemlju koju su do tada obrađivali, te je ista pripala državi; istovremeno je aginska zemlja ostala neobrađena. Naseljavanje njemačkih seljaka porijeklom iz Rusije u ovom kraju bi bilo od ekonomskog i političkog značaja: zemlja bi bila obrađena, a pouzdani element bi činio čvrst bedem prema neprijateljskim aktivnostima.

Rezultate do kojih je profesor Hadžibegović došao u svojim istraživanjima možemo sublimirati na slijedeći način: u Bosnu i Hercegovinu se u toku četrdeset godina trajanja austrougarske vladavine doseljavao znatan broj lica, od kojih je najveći broj dolazio s područja same Monarhije, te nešto manje iz inostranstva. Doseljenici koji su dolazili iz jedne ili druge polovice Monarhije uglavnom su potjecali sa srpsko-hrvatskih govornih područja. Ne možemo sve doseljenike svrstati u grupu imigranata, budući da su neki od njih bili sezonski radnici ili vojnici, koji su se nakon završene sezone ili roka služenja vraćali u svoju domovinu. Od trajnih useljenika se posebno ističu činovnici, koji su bili potrebni na različitim, uglavnom višim administrativnim razinama, jer je domaći kadar bio nedovoljan brojem, ali i kvalifikacijski manjkav. Znatan je dio i prosvjetnih radnika, poduzetnika, te seljaka-kolonista. Budući

da se autor koristio pretežno statističkim podacima, neka pitanja su ostala neodgovorena: interesantno bi bilo istražiti “push-pull” efekat kod doseljenih lica, koji podrazumijeva analizu motiva koji su određena lica naveli na iseljavanje iz vlastite domovine (*push*), kao i analizu onoga što ih je privuklo u zemlju u koju se naseljavaju (*pull*), način njihova transporta do nove domovine, da li su dolazili organizirano ili na vlastitu inicijativu, kako su se implementirali i adaptirali u novoj sredini, koliki su utjecaj vršili u novim društveno-ekonomskim okolnostima, kakav je bio njihov odnos s domaćim stanovništvom i sl.

Profesor Hadžibegović je otvorio polje istraživanja različitih manjinskih nacionalnih grupa u bosanskohercegovačkom društvu na prelomu XIX i XX stoljeća. Svojim je radovima utjecao na afirmaciju socijalne historije u Bosni i Hercegovini. Nama osobno, kao mladom istraživaču kojeg socijalna historija također privlači, profesorovi su radovi izvorište od kojeg u svome istraživanju krećemo i kome se, uvijek iznova, vraćamo.